

GYVIEJI ARCHYVAI

1940 m. Lietuvos politinio elito paslauga kuriant Lietuvos okupavimo neokupacinį įvaizdį

1941 m. sukilimui ir pokario rezistencijai buvo būdinga tai, kad jai teko kovoti dėl atkūrimo Lietuvos Nepriklausomybės, prarastos 1940 m. ypatingomis sąlygomis, t. y. savaip dalyvaujant šioje akcijoje ir pačios Lietuvos valstybės oficialioms institucijoms. 1940 m. iškilus okupacijos grėsmei, šioje itin sudėtingoje situacijoje Lietuvos politinis elitas, įvairiai Kremliaus šantažuojamas ir grasinamas, sutriko: ne tik atsiskaitė vykdyti 1940 m. gegužės mėn. Valstybės gynimo tarybos posėdyje priimtą nutarimą priešintis sovietų agresijai ginklu, bet ir – pareikšti kokia nors forma protestą prieš sovietų agresyvią ultimatumą, kurį priimti sovietai privertė Lietuvą grasindami jai karu. Apie tai yra gana gausios ir informatyvios literatūros, ypač pastarųjų dešimtmečių. Čia norėčiau atkreipti dėmesį tik į ano meto Lietuvos valstybių institucijų ir jos aukščiausių pareigūnų santykį su savo tauta: kokio elgesio orientacijai buvo nukreipiama tauta laisvės praradimo grėsmės akivaizdoje.

Ultimatumo priėmimas be viešo protesto ir apskritai be jokio komentaro sudarė ne tik teisėtą sovietų kariuomenės įsiveržimo į Lietuvą išpūdį, bet ir prisidėjo prie tautos bei tarptautinės bendruomenės politinio dezorienta-

vimo ir klaidinimo. Kai kas šiandien piktinasi, kad atskiri Lietuvos piliečiai pasitiko į Kauną išgyjavusią „draugu“ apsimetusią sovietų okupacinę kariuomenę su gėlėmis. Bet „gėlių iniciatyva“ ne „su gėlėmis“, o žymiai išpūdingiau – su orkestru ir garbės sargyba pasitiko Lietuvos nepriklausomybės griovimui vadovauti atskridusį V. Molotovo pavaduotoją V. Dekanozovą ir jį atlydėjusį SSRS įgaliotą ministrą Lietuvai N. Pozdniakovą. Juos būtent kaip „draugiškos šalies“ atstovus čia sveikino Lietuvos Respublikos ministro pirmininko pavaduotojas K. Bizauskas, karo aviacijos viršininkas brig. gen. A. Gustaitis, Užsienio reikalų ministerijos protokolo direktorius, įgaliotas ministras J. Aukštuolis, Kauno miesto karo komendantas plk. J. Bobelis. Tačiau Dekanozovas, kaip parodė vėlesni įvykiai, nesileido besimeilinančių Lietuvos pareigūnų įkalbamas būti „draugiškos šalies“ atstovu, nes jis atvyko būti okupuojančios ir aneksuojančios šalies atstovu.

Į tą pačią tautos ir tarptautinės bendruomenės klaidinimo akciją pačiu aukščia-

siu valstybės lygmeniu įsijungė ir pats Respublikos Prezidentas Antanas Smetona. Viešai nepareiškęs protesto prieš agresyvią sovietų ultimatumą, jis tą pačią birželio 15 d. perduoda savo įgaliotam ministrui pirmininkui A. Merkiui, o negalimybę vykdyti savo kaip Prezidento įgaliotumų grindžia ne svetimos kariuomenės įsiveržimu, o sveikatos pablogėjimu („negalavimu“). Tuo jis netiesiogiai siuntė tautai ir tarptautinei bendrijai pavojingai klaidinančią žinią: viskas Lietuvoje normalu, nėra jokios grėsmės nei Lietuvos Nepriklausomybei, nei piliečių ar jų turto saugumui, vyksta Konstitucijos 71 straipsnį atitinkantis Prezidento galiojimų perdavimas (įgaliotųjų perdavimo melagingos prielaidos nurodymas jau negalėjo būti konstitucinis). Bet pats Prezidentas, statydamas save į tragikomišką padėtį, kažkodėl kreipiasi dėl savo „negalavimo“ ne į Lietuvos medikus, bet skubiai su šeima ir Krašto apsaugos ministru K. Musteikiu išvyksta į užsienį, tarsi ir jo palyda būtų staiga „sunegalavusi“.

Tą pačią piliečių ir tarptautinės bendrijos klaidinimo linkme veikė ir kiti valstybės pareigūnai: prezidento pareigas laikinai einantis A. Merkys tą pačią dieną (birželio 15 d.), vykdydamas Maskvos (V. Molotovo) rei-

kalavimą, duoda nusikalstamą įsakymą Lietuvos policijai suimti Lietuvai ištikimam tarnavusius Lietuvos pareigūnus, buvusius 1919 m. savanorius – generolą Kazį Skučą ir Augustiną Povilaitį, kad okupantas galėtų po mėnesio juos nužudyti Maskvoje: pirmąjį – Butyrkų, antrąjį – Lubiankos kalėjimuose. Birželio 16 d. tas pats A. Merkys per Lietuvos radiją vadina smurtu į kraštą įsiveržusią sovietų kariuomenę „draugiška sąjungine“, kuri neva atėjusi į šalį ne panaikinti Nepriklausomą Lietuvos valstybę, o sustiprinti jos saugumą. Naujasis kariuomenės vadas V. Vitkauskas ir Kariuomenės štabo viršininkas div. gen. S. Pundzevičius, žemindami Lietuvos karininkų, prisiekusių ginti savo Tėvynę, orumą, įsako jiems pagal „visas mandagumo ir draugiškų santykių taisykles“ raporto forma prisistatyti „draugu“ apsimetusiam priešui, kuris šiame įsakyme irgi vadinamas „draugiška kariuomene“¹. Tą patį daryti Lietuvos šaulių būrių vadus įpareigoja ir Lietuvos šaulių sąjungos vadas plk. P. Saladžius... Po to sekė ir kiti okupacijos legalumo iliuziją kuriantys aktai, priiminėjami sovietų prievartaujamų, bet neprotestuojančių ir neatsistatydinančių Lietuvos valstybės pareigūnų.

Klaidinimo pasekmės. Nevadinant agresijos agresija, o Nepriklausomybės panaikinimą – panaikinimu, tauta ir tarptautinė bendrija liko giliai

dezorientuotos, suklaidintos, nežinančios, kas iš tiesų vyksta Lietuvoje, kur reformos yra laisvas tautos valios pareiškimas, o kur – jos prievartavimas. Neatsitiktinai dėl šios dezorientacijos po vadinamojo „Liaudies seimo“ ir po sovietų rugpjūčio 3-5 dienomis įvykdytos aneksijos šios prievartos kūrinių – „Sovietų Lietuvą“ – pripažino net 19 užsienio valstybių, maniusių, kad Lietuvos įjungimas į Sovietų Sąjungą yra laisvas lietuvių tautos valios pareiškimas. Dėl dalies politikų, besimeilinančių sovietams, tauta buvo palikta sovietų teroriui, neinformavus jos apie realią padėtį Lietuvoje, apie tikruosius sovietų kėslus, nepalikus tautai jokių nurodymų, kaip jai elgtis užgriuvusios nelaimės atžvilgiu, kaip ruoštis ateities kovoms dėl valstybės atkūrimo. Dėl to dalis valstybinio, karinio, visuomeninio aktyvo, nesiorientuojančio situacijoje, nespėjo laiku pasitraukti ir užsienį ar pasislėpti ir tapo liepos 13-14 d. areštų ir 1941 m. birželio 14-16 d. trėmimų beprasmeis sovietų teroro aukomis, nors pasitraukę į užsienį būtų galėję ne tik išsaugoti savo gyvybes, bet ir diplomatinėmis bei kitokiomis priemonėmis gausiau įsitraukti į Lietuvos laisvinimo bylą. Sovietinio teroro auko-

Prof. Alfonsas Vaišvila

mis tapo ir tie, kurie iš pradžių meilinosi sovietams, talino jiems suteikiant Lietuvos okupacijai neokupacinį įvaizdį: tarp jų Lietuvos vyriausybės nariai: A. Merkys, J. Urbšys, A. Tamošaitis, K. Bizauskas, K. Šakenis, J. Masiliūnas, K. Jokantas, daugybė kitų Lietuvos pareigūnų, politinių partijų, visuomeninių organizacijų vadovų, aktyvistų, karininkų.

Tik 1941 m. birželio 23 d. lietuvių sukilimas ir pokario masinis ginkluotas lietuvių tautos pasipriešinimas Sovietų Sąjungai pagaliau informavo pasaulį pačiu įtikinamiausiu būdu apie realią padėtį Lietuvoje, apie Lietuvos inkorporavimą į Sovietų Sąjungą kaip sistemingai įvykdytą sovietų smurto aktą, maskuotą pačiu rafinučiausiu melu, ir kartu apie neužslopintą lietuvių tautos laisvės troškimą. Nuo to momento prasidėjo kovojančios dėl laisvės tautos istorija, pasibaigusi 1990 m. Nepriklausomos valstybės atkūrimu.

Alfonsas VAIŠVILA
2020 03 20

¹ Lietuvos okupacija ir aneksija, 1939-1940: dokumentų rinkinys

Kelias iš Naujųjų Valkininkų tęsėsi mišku, pievomis, senoviniu grindiniu – karališkuoju keliu „Vilnius–Krokuva“ – kuriuo keliavo Barbora Radvilaitė ir kiti Lietuvos didikai. Puodžių bibliotekos žygeiviai taip pat ėjo mišku, kol pasiekė istorinį ke-

Martyno Vainilaičio „Ežio dvare“

Didelis būrys Puodžių, Naujųjų Valkininkų ir Valkininkų bibliotekų skaitytojų leidosi į pažintinį pėsčiųjų žygį „Martyno Vainilaičio takais. Vaitakarėmis“; vaikus lydėjo bibliotekininkės Danutė Blažulionienė, Aurelija Blažulionienė ir Verutė Tiškevičienė

lią. Pakeliui abiejų komandų jaunieji keliautojai klausėsi bib-

liotekininkės Danutės Blažulionienės pasakojimų apie šiu

kraštų istoriją, trumpų pertraukėlių metu rinko žemuoges,

mėgavosi peizažu, klausėsi paukščių. Pasiekę Pūčkornių kaimo akmenį sustojo ilgesnei pertraukai, kurios metu išgirdo (daugelis pirmą kartą) apie antrąją pagal dydį ginklų kalyklą Lietuvoje, veikusią šioje vietoje iki 18 a., nes čia buvo išgautama rudoji rūda. Kitos stotelės – Spenglos upės tiltas ir Pūčkornių kaimo gale esanti kryžkelė. Būtent kryžkelėje prie žygeivių prisijungė valkininkiečiai, pakeliui rinkę žemuoges ir besigėrėję raudonų aguonų pieva. Iki Vaitakarėmių kaimo – maždaug kilometras.

Poeto Martyno Vainilaičio „Ežio dvare“ žygeivių laukė poeto žmona Sofija Vainilaitienė ir aktorius Dalius Skamarakas. Vaikai apžiūrėjo M. Vainilaičio darbo kambarį, kuriame dabar įrengtas muziejus, klaidžiojo po sodybos parką. Jame daug skulptūrų, sukurtų poeto kūrybos motyvais, vaikai spėliojo kūrinių pavadinimus: „Vaivorykščių audėja“, „Snieguolė“,

Kalvio pasaka“, „Pelėdos giesmė“ ir kt. Ponia Sofija pasakojo apie „Ežio dvarą“ ir jame gimusius gražiausius poeto kūrinius, įdomiausius herojus, tradicinius vaikų kūrybos festivalius. Aktorius Dalius Skamarakas skaitė M. Vainilaičio eilėraščius, poemėlę „Ežio namas“, dainavo savo kūrybos dainas, sukurtas poeto žodžiais. Pasakojo, kad dėl prasmingų žodžių, eilių skambesio, darnaus rimavimo poeto kūrybą pamėgęs dar vaikystėje, mokėsi jos atmintinai, o bestudijuojant aktorystės meną dėstytojai dažnai liepdavo deklamuoti M. Vainilaičio eilėraščius.

Valkininkiečiai grįžo tuo pačiu keliu, kuriuo ir atėjo, tik pakeliui išsimaudė Spengloje. Naujųjų Valkininkų ir Puodžių komandos ėjo keliu, lygiagrečiu geležinkeliiui. Visi žygeiviai įveikė 10 kilometrų trasą, jie apdovanoti Varėnos viešosios bibliotekos direktoriaus diplomu už dalyvavimą pėsčiųjų žygyje „Martyno Vainilaičio takais. Vaitakarėmis“. Žygį rėmė Lietuvos kultūros taryba.

Daiva ARMONIENĖ
Varėnos viešosios bibliotekos
vyr. bibliotekininkė

Žygio dalyviai